

Kommittémotion

Motion till riksdagen: 2014/15:3063

av Linda Snecker m.fl. (V)

med anledning av prop. 2014/15:77 Genomförande av brottsofferdirektivet

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att regeringen bör utreda om lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn ska utvidgas till att även gälla barn som har bevittnat våld i nära relationer.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att meddela särskilda föreskrifter som syftar till att tillgodose behov hos och rättigheter för våldsutsatta barn, inklusive barn som upplever våld i nära relationer, och att införa dessa i förundersökningskungörelsen (1947:948).
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag på åtgärder för att stärka insatserna för fortbildning av rättstillämpare i syfte att säkerställa att brottsoffer bemöts på ett respektfullt, professionellt och icke-diskriminerande sätt.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med ett lagförslag som innebär att bestämmelser som motsvarar de som anges i artikel 3 i brottsofferdirektivet införs i svensk lag.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag på åtgärder för att begränsa risken för att brottsoffer blir utsatta för sekundär och upprepad viktimisering vid myndighetskontakter.

6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag på hur efterlevnaden av 13 a § förundersökningskungörelsen (1947:948) kan förbättras.

2 Inledning

Det öppna samhället bygger på demokrati, frihet och respekt för alla människors rätt att forma sina liv så länge man inte inkräktar på sina medmänniskors frihet. Våld, övergrepp och andra brott kan aldrig accepteras och måste bekämpas oavsett vilka som är de bakomliggande motiven. Det är en mänsklig rättighet både att slippa att utsättas för våld och övergrepp och att få skydd och stöd om så ändå sker. Att utsättas för en brottslig gärning är kränkande och påverkar människor på olika sätt. Under de senaste decennierna har brottsoffers rättigheter i Sverige stärkts, men det finns fortfarande en rad brister i rättssystemet och samhället i övrigt som Vänsterpartiet anser behöver uppmärksammas och åtgärdas för att tillgodose de behov av skydd och stöd som ett brottsoffer kan ha.

Vänsterpartiet är i stora delar positivt till propositionen och vi ställer oss i huvudsak bakom förslagen. Vi ställer oss dock frågande till om de förslag som presenteras i propositionen är tillräckliga för att leva upp till direktivets krav. Vi beklagar även att regeringen i anslutning till utredningen av direktivet inte tagit ett större grepp kring brottsoffers rättigheter i Sverige och närmare utrett vilka förbättringar som krävs på området, inte bara för att leva upp till direktivets standarder. I direktivet framgår det dessutom uttryckligen i skäl 11 att medlemsstaterna får utvidga de rättigheter som fastställs i direktivet för att tillhandahålla en högre skyddsnivå. Vänsterpartiet anser att Sverige inte bör nöja sig med att leva upp till miniminivåer, utan ha en högre ambition och göra mer för att säkerställa brottsoffers rättigheter.

De föreslagna förändringarna är, liksom en stor del av gällande rätt, bra och medför ett starkt skydd för brottsoffers rättigheter. Det har skett en positiv utveckling när det gäller skydd och stöd av brottsoffer under senare tid och flera frågor befinner sig i en förändringsfas i rätt riktning. I vissa avseenden anser vi dock att behövliga förbättringar tar för lång tid alternativt att tillämpningen av gällande lagstiftning brister som en konsekvens av bristande rutiner, felaktiga prioriteringar eller p.g.a. att regleringen helt enkelt inte är bindande för den berörda myndigheten. Vänsterpartiet kan konstatera att det i promemorian (Ds 2014:14) samt i propositionen i många avseenden hänvisas just till riktlinjer, praxis och handböcker, som inte är juridiskt bindande, och vi finner det tveksamt om Sverige kan anses uppfylla direktivet med hänvisning till en reglering som inte är bindande. Eftersom flertalet av artiklarna i direktivet är formulerade utifrån ett rättighetsperspektiv anser vi att det behöver finnas motsvarande formuleringar i svensk

lag, dels för att säkerställa att brottsoffer och alla berörda inom rättsväsendet ska känna till dem och dels för att ett brottsoffer ska kunna hävda sina rättigheter. I dag står det t.ex. ingenstans i lagen att polis, åklagare eller domstol måste anpassa och ta hänsyn till personer med funktionsnedsättningar. Förutom vissa lagändringar anser vi att utbildningsinsatser är en nyckel för att i praktiken uppnå ett starkt och välfungerande skydd för brottsoffer i Sverige.

3 Brottsoffer

3.1 Barn som brottsoffer

I direktivet anges särskilt att det när brottsoffret är ett barn ska säkerställas att barnets bästa kommer i främsta rummet. Det åläggs också medlemsländerna att inta ett barnorienterat förhållningssätt. Vänsterpartiet anser att betänkandet inte i tillräcklig grad intar ett sådant barnorienterat förhållningssätt i frågeställningarna som direktivet kräver, och att det därmed inte till fullo tas hänsyn till barnets bästa.

I direktivet anges att barn som brottsoffer har specifika skyddsbehov och Vänsterpartiet uppfattar i likhet med remissinstansen Rädda Barnen att barnens situation kopplad till förundersökning, rättsprocess, stöd- och skyddsåtgärder etc. inte är tillräckligt belyst vare sig i utredningen eller propositionen. Promemorian behandlar i sin helhet barns specifika behov i en relativt låg utsträckning, vilket återspeglas i såväl promemorians resonemang som bedömningar och förslag.

Det finns omfattande kunskap om att barn som upplever våld mot en nära anhörig påverkas negativt på samma sätt som barn som utsätts för våld mot sin egen person. Ändå åtnjuter dessa barn inte samma rättigheter. Den forskning som finns om konsekvenser av att uppleva våld i nära relationer är tydlig och väl underbyggd. Den visar att upplevelse av våld har negativa effekter som många gånger drabbar barnet på såväl kort som lång sikt och både ekonomiskt, somatiskt, psykiskt och socialt. Vi anser därmed att barn som upplever våld i nära relationer faller in under den definition som avser brottsoffer i direktivet.

Barn som bevittnat våld mot en närstående betraktas redan i dag i Sverige som ett brottsoffer och har möjlighet att få brottsskadeersättning. Dessutom utgör brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person enligt 29:2 BrB en straffskärpningsgrund.

För att ett barn som bevittnat brott ska kunna få brottsskadeersättning krävs i de allra flesta fall en fällande dom för det brott som barnet bevittnat. Dessutom måste det finnas någon form av dokumentation, helst i förundersökning, gärningsbeskrivning eller dom, som visar att barnet sett eller hört brottet.

Den modell som finns i dag med möjlighet till brottsskadeersättning har dock inte visat sig vara tillräcklig för att tillgodose barns behov av rättsskydd och upprättelse. I utredningen (SOU 2012:26) till den nya brottsskadelagen som trädde i kraft den 1 juli 2014 uppmärksammades att barns närvaro på brottsplatser inte uppmärksammas i tillräckligt hög grad samt att majoriteten av barns brottsskadeansökningar av det skälet avslås. I samband med hanteringen av proposition 2013/14:94 En ny brottsskadelag beslutade riksdagen att det skulle vidtas ytterligare åtgärder för att säkerställa att barn som har bevittnat brott uppmärksammas i större utsträckning. Det är bra, men Vänsterpartiet anser att det även bör utredas hur dessa barn kan få ett starkare skydd och sina rättigheter bättre tillgodosedda.

Utöver problematiken som rör möjligheten att få ekonomisk ersättning finns flera andra aspekter där dessa barns behov inte tillgodoses i en straffrättslig mening.

Barn är ofta huvudvittnen till våld i hemmet, men det förekommer att barn som vill vittna inte får göra det. Alla har en lagstadgad rätt att vägra vittna mot närstående, och i fall där vittnet är väldigt ungt är det vårdnadshavaren som bestämmer om barnet ska vittna eller ej, även om det är denne som står åtalad för brott. Rätten att vittna eller att avstå från det handlar om att skydda barnet och det bör således inte vara upp till exempelvis den misstänkte förövaren att styra över.

Barnets bästa ska komma i främsta rummet både vid beslut om förhör under förundersökning och vid huvudförhandling. En bedömning av vad som är barnets bästa blir beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Ett grundläggande behov som är nödvändigt och som bör ingå i bedömningen av barnets bästa är att barn har behov av respekt för sin integritet. I detta behov ingår att barnet måste få tycka om sina föräldrar även om de är i konflikt med varandra. Barn ska således inte behöva riskera att bli gisslan för sina föräldrars olika och ibland motstående intressen. De barn som vill bör således få komma till tals under en rättsprocess samtidigt som ett barn varken ska behöva känna sig tvingat att ta ställning eller att vittna.

Barn som själva utsatts för brott av sin vårdnadshavare får alltid ett särskilt ombud. Det innebär att den särskilda företrädaren i vårdnadshavarens ställe ska ta till vara barnets rätt under såväl förundersökningen som rättegången. På samma sätt anser vi att det är rimligt att även barn som bevittnat brott mot närstående ska ha en möjlighet att få en särskild företrädare, en objektiv vuxen person, som kan tillgodose deras rättigheter i en rättsprocess.

Vänsterpartiet anser att det skydd, stöd och den möjlighet till upprättelse som i dag omfattar barn som upplever våld i en nära relation är otillräckligt och att det därmed bör utredas om även dessa barn ska omfattas av lag (1999:997) om särskild företrädare för barn. Som anges i inledningen uppställs inget hinder i direktivet för att gå längre än vad

direktivet stadgar för att stärka skyddet för brottsoffer. Enligt vår mening skulle det höja berörda barns ställning som brottsoffer och möjlighet till upprättelse och dessutom öka deras möjligheter till att få ett individanpassat stöd om de hade rätt till en särskild företrädare.

Regeringen bör därmed utreda om lag (1999:997) om särskild företrädare för barn ska utvidgas till att även gälla barn som bevittnat våld i nära relationer. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Vänsterpartiet anser även att det bör uppdras åt Polismyndigheten att meddela särskilda föreskrifter som syftar till att tillgodose behov och rättigheter hos våldsutsatta barn inklusive barn som upplever våld i nära relation och som införs i förundersökningskungörelsen. Sådana föreskrifter bör även innehålla förfaringsätt vid upprättandet av en polisanmälan, anmälan till socialtjänsten vid misstanke om att ett barn far illa eller riskerar att fara illa, skyldighet samt tillvägagångssätt gällande skyddsbedömning och konsekvensanalyser, bemötandefrågor samt hur information ska lämnas till barnet. Föreskrifter som omfattar barn som upplever våld finns inom socialtjänstens område men behövs även inom polisen. Det råder stora regionala skillnader i hur barn uppmärksammas och deras behov tillgodoses i polis och åklagares arbete. Att meddela föreskrifter i ovanstående frågor, som är tvingande, skulle medföra ett mer likvärdigt bemötande och ökad rättssäkerhet för våldsutsatta barn inklusive barn som upplever våld inom ramen för anmälnings- och förundersökningsfasen samt en eventuell fortsatt juridisk process.

Regeringen bör därför uppdra åt Polismyndigheten att meddela särskilda föreskrifter som syftar till att tillgodose behov och rättigheter hos våldsutsatta barn inklusive barn som upplever våld i nära relation och som införs i Förundersökningskungörelse (1947:948). Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Personer som blivit utsatta för olika kränkningar på nätet är en annan grupp utan ett fullgott rättsskydd. Rasistiska och sexistiska budskap har en stor spridning på nätet och för många unga är hat via nätet vardag i dag. De utsätts, ser andra utsättas och utsätter själva andra. De möter kränkningar, hot och trakasserier i bloggar, kommentarsfält och sociala medier. I en undersökning från Ungdomsstyrelsen som presenterades i mars 2014 framgår det att så många som hälften av de unga i åldern 16–25 år har blivit utsatta för näthat. I en tredjedel av fallen rör det sig om hatbrott, dvs. trakasserier p.g.a. hudfärg, sexuell läggning eller tro. Ungdomsstyrelsens rapport Nätkränkningar som utgavs i september 2014, visar också att just hatiska, kränkande och diskriminerande kommentarer av hatbrottskaraktär är vanliga på internet. Ett tydligt resultat är att erfarenheterna av kränkningar med hatbrottskaraktär är större i åldersgruppen 16–25 år än i åldersgruppen 25–40 år.

Dagens lagstiftning ger inte ett tillräckligt skydd mot kränkningar och hot på nätet, oavsett om brottet har karaktären av ett hatbrott eller inte. Dessutom saknas möjlighet att få brottsskadeersättning om nätbrottet bedömts som ett ärekränkingsbrott eftersom Brottsoffermyndigheten inte får gå in och ersätta ärekränkingsbrott. Vänsterpartiet anser att det behöver vidtas ett flertal åtgärder på detta område, men eftersom frågor som rör det straffrättsliga skyddet för den personliga integriteten just nu är föremål för en utredning avser vi att återkomma i frågan vid ett senare tillfälle.

3.2 Bemötande och fortbildning av rättstillämpare

Vänsterpartiet anser att det är självklart att alla som utsatts för brott ska behandlas på ett bra och respektfullt sätt. Det är viktigt inte minst för brottsoffrets skull men också för att allmänhetens förtroende för rättsväsendet ska vara så högt att människor vågar och vill anmäla när de utsatts för en brottslig gärning. Ett respektfullt och värdigt bemötande handlar bl.a. om att brottsoffer ska få möjligheter att göra sig förstådda och kunna känna sig trygga i förhörssituationen men även om att de personer som hörs i domstolen ska kunna lämna en fri, fyllig och korrekt berättelse. Ett gott bemötande är således ytterst en rättssäkerhetsfråga.

Det har pågått och pågår nu flertalet olika utbildningsinsatser inom bl.a. sexualbrottsområdet och andra insatser kring barns specifika behov och rättigheter, men det är inte tillräckligt. Att stärka kompetensen kring brottsofferfrågor generellt och särskilt när det gäller sexualbrott och hatbrott eller när brottsoffret är ett barn, har en funktionsnedsättning eller är en hbtq-person, är ett arbete som kan och måste bli bättre. Vänsterpartiet anser att personal inom rättsväsendet både på grundutbildningen och som yrkesverksam regelbundet ska ges adekvat utbildning för att kunna garantera brottsoffer, oavsett vem hen är, ett respektfullt, professionellt och icke-diskriminerande bemötande. Detta arbete måste bedrivas både systematiskt och kontinuerligt samt intensifieras för att säkerställa förbättringar på området framgent.

Utifrån vad som stadgas i direktivets artikel 25 och vad som framkommit i utredningen, propositionen och remissvaren delar Vänsterpartiet inte regeringens bedömning om att Sverige uppfyller kraven i nämnda artikel. Dessutom anser vi att den kritik som framförts av flertalet remissinstanser, såsom RFSL, Handikappförbunden och Rädda Barnen, just vad det gäller kompetensbehov och bemötandefrågor tydligt talar för att åtgärder behöver vidtas på området. Regeringen bör därför återkomma till riksdagen med förslag på åtgärder för att stärka fortbildningsinsatserna av rättstillämpare i syfte att säkerställa att brottsoffer bemöts på ett respektfullt, professionellt och icke-diskriminerande sätt. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

4 Information och stöd

4.1 Brottsoffer med funktionsnedsättning

Vänsterpartiet anser att det behövs ytterligare åtgärder för att behoven för brottsoffer med funktionsnedsättning ska tillgodoses. Direktivets artikel 3 om rätten att förstå och bli förstådd är viktigt och utgör ett slags portalbestämmelse som även får betydelse för andra delar av direktivet. Motsvarande rättigheter bör finnas uttryckligt lagfästa i svensk rätt.

För att en person med kognitiv funktionsnedsättning ska kunna omfattas av rättssäkerhet och rättstrygghet krävs stora anpassningar. I dag saknas bra förutsättningar för att bli trodd när en uttrycker sig och tänker på ett annorlunda sätt jämfört med personer utan funktionsnedsättningar. Remissinstansen Handikappförbundet m.fl. anser att det inte räcker med anpassad information utan att det även krävs anpassningar i kommunikationen vid möten, förhör och förhandlingar för att leva upp till artikeln.

För personer med hörselnedsättning är rätten till tolk och hjälpmedel etablerad, men personer med andra funktionsnedsättningar har också behov av ”tolk” och hjälpmedel. När det kommer till personer med exempelvis kognitiva funktionsnedsättningar eller psykisk ohälsa finns ofta ett behov av kommunikationshjälpmedel och stöd av någon som känner personen väl och kan hjälpa till.

I svensk lag finns ingen uttrycklig regel om rätten att åtföljas av stödperson vid första myndighetskontakten utom när den första kontakten utgörs av ett förhör. I promemorian och propositionen hänvisas det till att eftersom det saknas regler som hindrar detta så får det generellt sett anses tillåtet att åtföljas av en stödperson i samband med att ett brott anmäls. I likhet med Handikappförbunden menar vi att det är stor skillnad mellan en rättighet och något som ”inte hindras” av regelverket.

Vi vill därmed understryka vikten av att brottsoffret faktiskt kan utnyttja den rätt att åtföljas av en stödperson redan från första kontakten med behöriga myndigheter såsom det stadgas i direktivet. Avsaknaden av en motsvarande svensk reglering kan resultera i att brottsoffrets möjlighet att använda sig av denna rättighet kan komma att skilja sig åt beroende på var i landet brottsoffret befinner sig eller på den myndighetsperson som brottsoffret först träffar. Det är inte en tillfredställande ordning.

Regeringen bör återkomma till riksdagen med ett lagförslag som innebär att motsvarande bestämmelser som anges i brottsofferdirektivets artikel 3 införs i svensk lag. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

4.2 Brottsoffers rätt till hjälp och stöd från stödverksamheter

I dag finns inget tydligt nationellt ansvar för brottsofferjourer. Ansvaret är i stället genom socialtjänstlagen (2001:453) i huvudsak delegerat till kommunerna. Dock finns det endast s.k. ska-krav på kommunerna vad gäller kvinnor som utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående samt barn som utsätts för brott eller bevittnar våld eller andra övergrepp mot eller av närstående.

Den nuvarande ordningen innebär att möjligheten till hjälp och stöd påverkas dels av de lokala prioriteringar som görs och dels av att fungerande verksamheter inte finns tillgängliga över hela landet. Det gör också att mindre kommuner kan sakna kompetens och medel att erbjuda specialiserad kunskap om olika former av utsatthet. Detta kan sammantaget leda till sekundär viktimisering, dvs. nya kränkningar genom ett bristfälligt bemötande av brottsoffret, eller genom felaktiga bedömningar i socialtjänstens utredningar och orimliga krav för att bevilja en insats.

Direktivet uppställer krav om att medlemsstaterna ska begränsa risken för sekundär och upprepad viktimisering vid bl.a. myndighetskontakt, krav som vi inte anser att Sverige uppfyller. Den tid det tar för brottsoffer och deras anhöriga att få kontakt med en kommunal stödinsats varierar och skiftar kraftigt över landet. En annan allvarlig brist är bristen på skyddade boenden och riskbedömningen för ärenden där hbtq-personer söker skydd hos socialtjänst. Insatserna för hbtq-personer behöver utökas och målgruppen måste inkluderas i fler begrepp, såsom partnervåld och hedersrelaterat våld.

Regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag på åtgärder för att begränsa risken för brottsoffer att bli utsatta för sekundär och upprepad viktimisering vid myndighetskontakter. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

4.3 Information om möjligheten till stödperson m.m.

Vänsterpartiet anser att det är viktigt att alla som har rätt till ett målsägandebiträde också får det. Det är därför mycket viktigt att rutinerna inte brister i detta hänseende. Tillgången till ett målsägandebiträde måste prioriteras och det tidigt i processen. På samma sätt anser vi att det är viktigt att målsägande i ett tidigt stadium informeras om möjligheten att söka hjälp och stöd av en stödperson från en brottsofferjour.

När det gäller målsägandens första kontakter med polisen räcker det inte med överlämnande av information om exempelvis det fortsatta förfarandet. Det är ofta centralt att en stödperson kan komma in i bilden på ett tidigt stadium både för att ge stöd och för att ge närmare vägledning i en mängd frågor som kan vara svåra att ta ställning till i den utsatta situation som en målsägande kan befinna sig i. Vår uppfattning är att en stödperson på ett bra sätt kompletterar målsägandebiträdesfunktionen.

Enligt 13 a § Förundersökningskungörelse finns en skyldighet att bl.a. förmedla information till målsägande om rättegångsbalkens regler för stödperson samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp. Nyligen presenterad statistik från Brottsofferjouren Sverige (BOJ) visar på en låg grad av förmedling samt att polisens förmedling till Brottsofferjouren fortsätter att minska. På flera håll fungerar förmedlingen bra, men ambitionsnivån och förutsättningarna måste generellt sett höjas för att alla brottsutsatta ska ha lika goda möjligheter till stöd oavsett var i landet de bor. Ett sätt skulle kunna vara att uppställa krav om att informationen ska lämnas såväl skriftligt som muntligen samt att det sker en uppföljning för att säkerställa att målsägande tillgodogjort sig innehållet i informationen.

Regeringen bör därför återkomma till riksdagen med förslag på hur efterlevnaden av 13 a § Förundersökningskungörelse (1947:948) kan förbättras. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Linda Snecker (V)

Nooshi Dadgostar (V)

Rossana Dinamarca (V)

Lotta Johnsson Fornarve (V)

Maj Karlsson (V)

Karin Rågsjö (V)

Mia Sydow Mölleby (V)